

Ə. HAQVERDIYEV

MARALLARIM

Turan nəşrlər evi

Ə. HAQVERDİYEV

MARALLARIM

Bakı, Turan - 2001

H-13 Haqverdiyev Ə., Marallarım, 40 səh.,
Bakı, Turan - 2001.

Kitaba Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, tərəqqipərvər ədəbiyyatçı, dramaturq, pedaqoq Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin 1910-1913-cü illərdə "Molla Nəsrəddin" jurnalında "Ceyranəli" imzası ilə çap etdirdiyi "Marallarım" adlı hekayələr toplusu daxil edilmişdir. Ə.Haqverdiyev bu hekayələrində cəmiyyəti ətalətə, uçurma sürükləyən yalançı din xadimlərini, riyakar mollaları, acgöz seyidləri, qondarma intellidentləri "marallarım" obrazında ümimiləşdirərək kəskin gülüslə ifşa edir, iç üz-lərini özünəməxsus ustalıq və incəliklə açaraq tənqid atə-şinə tutur.

MÜQƏDDİMƏ ƏVƏZİNƏ

Qədim yunan mühərrirləri hər bir yazdıqları kitabı doqquz nəfər "muza" deyilən sənaye-nəfisə allahlarının birinin, yainki hamısının adı ilə başladılar. Miladdan 322-332 il qabaq İsgəndəri-Rumi tamam İran zəmini təsxir edib yunana mülhəq etdi. İran neçə yüz il daha ondan sonra yunan mədəniyyəti nüfuzundan çıxıb bilməyib ədəbiyyat şivələrində həmçinin yunan şivələrinə təqlid etdilər. Odur ki, hər bir fars kitabını ki, açırsan, əvvəlcə oxuduğumuz "həmdi-bihədd və sənayi-biədəd"dir, "əvvəli dəftər bənami-eyzədi dana"... "və nami-xudavəndi-canaferin"... və habelə, hamısı bu qəbildən...

Biz də İran nüfuzu təhtində, şairlər demişkən, nəşvünüma tapdığımızdan bu şivədən əl çəkə bilməyib, hekayələrimizi İran səpkisində başlayırıq. Oxucular əfv etsinlər, "Tərki-adət bu mövcibi-mərəzəst!" Xülasə... həmdi-bihədd və sənayi-biədəd bir yaradıcıya məxsusdur ki, dünyada insanı xəlq edib və ona danışmaq üçün dil, görmək üçün göz, eşitmək üçün qulaq, fikir etmək üçün baş, işləmək üçün əl və ayaq əta edibdir.

Həmdi-bihədd və sənayi-biədəd bir pərvərdigarə olsun ki, dünyanı mənim marallarım ilə doldurub: başları Hacıtərhan qarpızı, içi nə ilə dolu?

Qarpız yeyib sancı tutan şair bu xüsusda gözəl bir fərd demiş:

"Qırxıq başın şəbahəti var çünki qarpıza,
Oldur ki, həp içi dolu fisqü-fəsaddir"¹.

Qulaqlar hər biri bir qarış, yaranıblar eşitməyə. Amma

nə? Mərsiyə, qəsidə, mütrüb nəğməsi, Seyid Məhəmməd moizəsi, udəba təkfiri... hər biri bir çatdaq boyda gözlər... Necə gözlər? Dünyada heç bir şey görməyən. İki xalvar xörək tutan qarınları; sinə vuran, zəncir vuran, xəncər tutan əlləri, gecələr sübhədək ləhvü-ləəbə gedən ayaqları; evlərdə gözləri yolda, əlləri qoltuqda qalan arvadları.

Şükür olsun allahə, yer üzündə mənim marallarımın hesabı üç yüz milyona çatıb. Gedərsən İrana, Hindustana, Türkünə, Ərəbistana, Buxaraya, Əfqanıstana, İrəvana, Naxçıvana, Qarabağa, Lənkərana, Salyana, Bakıya, Batuma, Dərbəndə, Dağıstana... hər yer mənim marallarım ilə doludur. Gözəl marallarım, göyçək marallarım. Hər biri bir can marallarım, hacı marallarım, kərbəlayi marallarım, məşədi marallarım, molla, rövşəxan, bəy-xan marallarım. Keçəl marallarım, qotur, bitli marallarım. Başları qapazlı, üzləri tüpürcəkli marallarım.

Bu marallarımın xüsusunda bir neçə hekayə yazmaq niyyətinə düşüb, qarelərdən qüsuratımın əfvini rica edirəm.

MÜTRÜB DƏFTƏRİ

*"Qasım əmi, dur qapını cəftələ;
Qorxuram adın yazıla dəftərə".*

Qasım əmi kənddə birinci şəxs idi. Neçə il yüzbaşılıq edib, axırda bir nəfər onun üstünə şər atıb ki, guya Qasım yüzbaşı rüşvətxordur. O səbəbə möhrünü və zəncirini alıblar. O da özü haqqında bu zülmü görüb acıqla götürüb bir üç yüz təbəqə ağ kağıza möhür basıb. İndi də o kağızlardan düşəndə təbəqəsini üç manatdan, beş manatdan satır. O kağızları alanlar, onların üstündə onun-bunun adına köhnə tarixlə veksildən, icarənamədən-filandan yazırlar... Mətləbdən uzaq düşdük.

Bəli, Qasım əminin kənddə artıq ehtiramı var. Ondan məsləhətsiz kənddə heç bir iş görülməz. Bu dəfə kənd camaatı Qasım əmini əhatə etmişdilər. Bildim ki, bir mühüm mə-

sələ müzakirə olunur. Yaxına gəldim; gördüm Qasım əmi bir daş üstündə əyləşib deyir:

- Camaat! Biz indiyədək dövlətin heç bir əmrindən boyun qaçirtmamışıq: qızıl pulu, tüstü pulu, dinməver pulu... hamısını öz vaxtında vermişik; biyara buyurublar getmişik... Amma indi bir dəftər gətirib veriblər mollaya. Deyirlər, gərək cəmi kənddə anadan olan uşaqlar bu dəftərə yazılsın. Dəftərin də adına "mütrüb" dəftəri deyirlər. Qardaş, bizim uşaqlarımızın adlarının o dəftərdə nə işi? Sabah da gələcəklər ki, gəlin arvadlarınızın adlarını yazdırın! Canım, rusun biri niyə mənim arvadımın adını bilsin? Doğrusu, biz bu mütrüb dəftərini qəbul eləyə bilməyəcəyik. Buna, araba ilə dovşan tutan rus deyirlər. Bu gün uşaqlarımızı dəftərə yazacaq, bir neçə ildən sonra gəlib hamısını yığıb saldat aparacaq. Biz, dübarə deyirəm, mütrüb dəftərini qəbul eləməyəcəyik.

Mən qabağa yeriyib dedim:

- Qasım əmi! Bu qayda hər dövlətdə var, uşaqların adlarını metrik dəftərinə salırlar ki, lazım olan vaxt hər birinin yaşı məlum olsun.

Elə bil Qasım əmiyə bir güllə dəydi, ayağa qalxıb hirsle əlini döşünə çırpıb dedi:

- Mən özüm mütrüb dəftəri. Hər kəsin sinnini bilmək istəyirsiniz, məndən soruşun!

- Bax, bu uşaq Qarğa Mələyin nəvəsidir, gün tutulan ili anadan olub.

- Bu uşaq ilan qırخان Səfdərin oğludur; çəyirtkə taxılları tərkləyən ili doğulub.

- Bu uşaq, pişiksatan Haşımın nəvəsidir. Novruz bayramı ilə aşura bir günə düşən ili anadan olub.

- Bu uşaq balıqudan Cəfərin nəvəsidir. Eşşəkçi Aslan tut ağacından uçub ölən ili anadan olub. Daha kimi soruşursunuz, deyim. Mütrüb dəftəri nəyə lazımdır?

- Qasım əmi! Sən özün hansı ildə anadan olmuşsan?

- Xaşal Qurbanı sel aparən ili.

ŞİKAYƏT

*"Sər bə zəmin düm bə hava mikünənd
Yəni ibadət bə xuda mikünənd"*¹.

Rəmazan daxil olub, yarmarkalar... başışlayın, səhv etdim... məscidlər açılıb, marallarım mətəllərini hazırlayırlar. Yəni moizə kitablarını rəfdən alıb, tozlarını təmizləyir, başlayırlar əzbərləməyi.

Burada bir haşiyə çıxım. Siz belə güman edirsiniz ki, axundlar etdikləri vəzləri sinələrindən, yainki başlarından buyururlar. Səhvsiniz. Qoy həqiqəti bilməyənlər bilsinlər ki, bir nəfər atası rəhmətlik beş-altı yüz il bundan əqdəm götürüb bir vəz kitabı yazıb! O kitabda tamam otuz ədəd vəz var. İndi axundlar o kitabı qabaqlarına qoyub hər axşam bir dənə vəz əzbərləyib, səbahdan gəlib camaata nəql eləyirlər. Mən bu haşiyəni axundları məzəmmət edənlər üçün çıxıram.

Onlar axundlara sərzeniş edir ki, heç bir təzə söz meydana çıxartmırlar. Nə eləsinlər ki, tanrı bəndələri? Başda yox, sinədə yox, təzə söz ki, yerdən çıxmaz.

Axund iftarı yeyib təsbehi alır əlinə, başlayır hesablaməğa: bəzzaz Palazqulaq oğlu - otuz manat, Fərə Cəfər - əlli manat, süpürgəsaqqal Rəhim - on manat, dana Bayram - on manat, körükburun oğlu - on manat, çürük Mehdi - on manat, yetim Dadaş - beş manat, cıq-cıq Fərzal - beş manat, içgənə Kərim - beş manat, zurna Balaxanımın uşaqları - on manat, qaban Kazım bəy - bir at, ya əvəzində iyirmi manat, quzğun Səfi bəy - bir çuval buğda, keçəl Mir Heydər - bir şaqqa keçə öti...

Bu növ müridləri bir-bir sayandan sonra üzünü ortancıl arvadına tutub deyir:

---

1. "Başlarını yerə, quyruqlarını göyə qaldırırlar. Guya ki, allaha ibadət edirlər".

- Ay balam, nə qədər hesab eləyirəm, altı yüz manat da düzəlmir. Bilməyirəm, necə eləyim. Mənim ümidim bu rəmazan ayınadır. Buna xatircəm olub, min manatadək borc eləmişəm və nişyə mal almışam. Belə getsə, axırda acımızdan qırılıraq. Üç arvad, səkkiz uşaq. Bunlar necə dolansınlar? Keçmişdə hər rəmazanda əlimə min beş yüz manatdan artıq pul gəlirdi. Bazar gəldikcə kasadlaşır, camaat dindən, məzhəbdən çıxıb, üləməyə etina eləmir. Allah evlərini yıxsın bu urusca oxuyub camaatı yoldan çıxardanların... Məscidə gedirsən - bomboş. Amma tiyatırdı, nə dağılmışdı, ağzınadək dolu! Buna nə deyərlər? Yəqin dünyanın axırı və Dəccalın xüruca yaxınlaşmış. A kişi, gör iş nə məqamə çatıbdır ki, qanqal Sadıqla kaftar Tağı da uşaqlarını uşkolaya göndərirlər. Dünən nə qədər nəsihət elədim, olmadı. Hər bir belə şeyləri gördükcə, canım od tutub alışır. Bir az müddətdən sonra, şəhərdə bir müsəlman tapılmayacaq! Axırda gərək biz də gedib hımballıq edək. Sən güman edirsən ki, mən hər gün məscidə namaz qılmağa gedirəm, vallah yox! Ciyərim od ilə dolu, mənim qulağıma namazmı girir? Namaz haradadır? Əyilib-qalxmaqdan sığay bir şey yoxdur. Hər rükue gedəndə ki, paçamın arasından baxıb müridləri az görürəm, ürəyim qana dönür. Evin yıxılısın qəzet yazan! Balaların qırılısın uşkola açan! Gorun od ilə dolsun tiyatır binası qoyan! A kişi, bunu allah götürər ki, qoyun Nəsirin oğlu da bığlarını qırxdırıb meydana çıxa, nədir mən tiyatırçı olmuşam. Nəsir ki, özü bir allahdan qorxan adamdır.

Pərvərdigara, birliyin xatirəsi üçün fəryada yetiş. Yoxsa dini-islam əldən getməkdədir.

Bu halda axunda xəbər verirlər ki, qiraət öyrənənlər gəlib cəm olublar. Axund çətinlik ilə durub, başını bulayabulaya keçir o biri otağa.

DƏCCALABAD

"Hərdəm bə libasi digər on mar bəraməd"

Gəh gürzə ilan şüid,

Gəh mərsiyəxan-şüid,

Gəh afəti-can şüid,

Gəh molla-filan şüid,

Gəh qonsulu xan şüid..."

Qalə movlana Fazili-Nirani əleyhişşərbətü vəlkəbab; fi kitabı "Məcməül-müzəxrəfat", "Əddəccalü məhbusun fi təhti Bəhrilxəzər", yəni Dəccal, Kaspi dənizinin altında dustaqdır. Şəkkakə lənət!

Kaspi dənizinin kənarında, Hacıtərxan ilə Ənzəli arasında bir şəhər var. O şəhərin adı "Dəccalabad"dır. Dəccalabadda kafir çox azdır. Əhalinin əksəri marallarımındır. Dəccalabad marallarımı iki şeydən tanımaq olar: bir qulaqlarından, bir də papaqlarından. Qulaqları yastı və bir qarış olar. Papaqlarının da ortasını qabağa geyərlər. Dəccalabad marallarım çox dindardılar. İlin on bir ayını ağlarlar. Odur ki, Dəccalabaddan mərsiyəxan əskik olmaz. İran dursun kənarında. Hələ Qarabağdan da oraya mərsiyəxan gəlib çıxır. Bir vaxt Karyagindən bir nəfər mərsiyəxan gəlib orada bir ay mərsiyə oxuyub min manat pul almışdı. Axırda bir gecə cənab axundun bir nəfər dul arvada elmi-izdivacdan leksiya oxuduğunu görüb hərçənd bədgüman olub, bir qədər narahat eləmişdilər, amma sonra həqiqəti anlayıb axundu ehtiramla yola salmışdılar. Belə danışmışdılar ki, mərasimi-əhtiramat əsnasında axundun iki qabırğası sınıb, papağı da yox olub. Nə eybi var. İmam yolunda iki qabırğa ilə bir papağın nə maliyyəti?

Məhərrəm ayında marallarım məscid həyətinə təkyə saxlarlar. Həyətin dörd tərəfi hücrələrdir. Bu hücrələrin hamısında mərsiyə oxunur. Hücrələrin qabaqlarına da yerə tax-

---

1. Hərdəm paltarını dəyişərək ilan olur

ta çalınıb və taxtanın içində yüzədək içi su ilə dolu təştlər düzülüb. Hər maral təştlərin üzünü də öpməyi özünə fərz hesab edir. Qadınlar isə təsti öpəndən sonra suyun içinə pul da salırlar. Camaat çəkiləndən sonra şeyxlər gəlib pulları yığırlar. Hər gün on beş, iyirmi manat cəm olur.

Bir məhərrəmdə nədənsə neçə gün bir-birinin dalınca şeyxlər təştlərdə pul tapmırlar. Axırda məlum olur ki, ağacı qurd içindən yeyir.

Bir gün məscidin yanından ötərkən gördüm böyük izdiham və qışqırtı var. Yumruq dolu kimi göydən yağır. Əvvəl güman etdim ki, mərsiyənin təsirindən camaat başına yumruq çırpır. Amma yaxına gəlib gördüm ki, yumruqların hamısı bir maralın başına dəyir. Belə məlum oldu ki, şeyxlərdən birisi başına çadra salıb, gəlib arvadların cərgəsinə qoşulub, onlar ilə bahəm təştləri ziyarət edir və salınan pulları da götürüb cibinə qoyurmuş. Sair şeyxlər duyuq düşüb haman maralı lazımcınca islatdılar. İndi Dəccalabad şeyxləri hamısı qadın azadlığı tərəfdarı olublar. Deyirlər: "Əgər arvadlar üzü açıq gəzsələr, şeyxlər arvad libası geyib pullarımızı oğurlaya bilməzlər".

Dəccalabad belə şəhərdir. Odur ki, Dəccal bu şəhərin qarşısında dənizin təkində dustaqdır.

İndi xüruçi yaxınlaşdıqından, onu göz dustağı ediblər və özünə də izin veriblər ki, Kaspi dənizinin kənarında olan şəhərləri birbəbir gəzib özü üçün minməyə bir uzunqulaq tapsın. O da şəhərləri dolandır və hər şəhərdə bir sifətə düşüb, özü üçün minik axtarır. Məsələn: Ənzəlidə Seyid Qurqur sifətində, Lənkəranda Molla Mirzəcan ya Hacı Molla Abbasqulu sifətində. Bakıda... onu deməyə qorxuram... Hər mollanın beş qoçusu var. Adamın başına bir oyun açarlar ki, pişiyə Əbülqasım deyər. Qubada Hacı Molla Baba, Petrovskidə Molla Qəvam, Dərbənddə Səməndər, Hacıtərxanda Molla

---

1. İndiki Mahaç-qala

Əbdürrəhim sifətində...

Ulağın çoxluğundan Dəccalın gözü böyüyüb, bilmir hansının qulağından yapışsın.

Günlərin bir günündə Dəccalabad marallarım məclis qayıb qət edirlər ki, bir üsuli-cədid məktəbi açsınlar. Dəccal bu məclisdə sədarət edir. Üzünü camaata tutub deyir: "Camaat, bu məktəb bir gözəl şeydir, bəşərti ki, onun müəllimi də maral ola. Yoxsa gedib bidin, başı şapkalılardan, yainki İstambul sünnilərindən gətirəcəksinizsə, yaxşısı budur ki, bu məktəb məsələsini büküb palazın altına qoyaq".

Marallar sədrin nitqini ürəkdən alqışlayıb qət edirlər ki, yazıb Tehrandan Şeyx Feyzullah zavodundan iki nəfər müəllim təklif etsinlər. Sonra başlayırlar ki, məktəbin adını nə qoyaq?

Biri deyir: "Məktəbi-şəmatət", biri - "Ləamət", biri "Nədəmət", biri - "İftizah", - biri "İzmehlal"...

Sədr təklif edir: "Mədrəsəyi-töhmət". Bu ad hamıya xoş gəlib məclis tərəfindən qəbul olunur və haman məclisdə müəllimlər xüsusunda Tehrana kağız yazılır.

İki aydan sonra Tehrandan iki nəfər müəllim varid olur.

İranlılar bir qərribə tayfadırlar; hər yerdə olsalar, hökmən gərək aftafaları ilə konsulları yanında olsun.

Məktəb müəllimləri İran təbəələri olduqlarından, Dəccal konsul sifətində gəlib məktəbə malik olur. May ayında konsul xəbər tutur ki, məktəbdə imtahani-ümumi düzəltmək istəyirlər. O saat məktəbə təşrif gətirib əmr edir ki, imtahani-ümuminin proqramını ona təqdim etsinlər. Müdir başlayır bir-bir oxumağa:

Əvvəlinci: "Vətən" - Zavallının əşarından.

Konsul ilan çalmış tək sıçrayır:

- Amandı, nə fikirdəsən?

- Xan, necə?

- Rəhmətlik oğlu, rusun qoşunu Ərdəbildə əyləşib, sən vətən sözünü dilinə gətirirsən? Bəlkə sabah gəlib məktəbi

bağladılar.

- Eybi yoxdur, bu dursun. İkinci: "Ayıl ey milləti-İran, oyan bu xabi-qəflətdən!"

- Ay xanəxərab, dayan!

- Nə oldü, xan?"

- Xanəxərab! Rus Təbrizdə əyləşib! Sən milləti-İran sözü danışırısan. Bundan sonra əlbəttə gərək "millət" sözü ortalığa çıxmasın!

- Xub, bu da dursun. Üçüncü:

Bir günü tülkü girdi bir bağa,
Baxdı orada sola, həm sağa,
Gördü o bağda üzüm saralıb,
Konsulun biğları əcəb qaralıb.

- Bax, budur ha! Belə əşardan oxut, xalq ləzət aparsın və bir də çalış "insaniyyət", "mürüvvət", "həmiyyət", "ittihad", "namus", "qeyrət", "mədəniyyət"... və habelə sözlər ortalığa gəlməsinlər.

- Baş üstə, xan!

İmtahani-ümumi başa gəlmədi.

YAŞILBAŞ SONA

*"Kür qırağının əcəb seyrəngahı var,
Yaşılbaş sonası heyf ki, yoxdur".*

Vaqif

Bu iki misra məşhur şairimiz mərhum Vaqifin əşarındandır. Xan zamanında Vaqif neçə vaxt Kür qırağında qalıb, tənqişməyi və vətəne qayıtmaq arzusunu bu şerdə yazıb. Vaqifin tənqişməyinə bir səbəb yaşılbaş sonaların yoxluğu olub; nə Kür tək gözəl çayın mənzərəsi, nə ətrafındakı gözəl məşələr, çəmənlər, heç biri onun ürəyini şad etməyib, ancaq yaşılbaş sona axtarıb. Bilmirəm keçən vaxt yaşılbaş sona niyə

belə əlimyandı ilə axtarılırmış. Vaxta ki, bu əyyamda camaat bilməyir yaşılbaş sonanın əlindən başını götürüb haraya qaçsın. Yaşılbaş sonanın biri Şamaxıdan gəlib əyləşib Aşqabad-da. Yazıq Aşqabad əhalisi bilməyir haraya qaçsın. Görürsən çıxır minbərə, başlayır: “Başlarını uzadanlara lənət! Üzlərini qırxdıranlara lənət! Qəzet yazana lənət! Qəzet oxuyana lənət! Bunlara lənət! Onlara lənət!...” Qırmızısaqqal, haçabirçək müridlər ağız-ağıza verib hind toyuğu tək bağırırlar: “Lənət!” Bu dəfə sonanın gözü bir üzü qırxığa sataşır. O saat rengi üzündən qaçıb quyruğu kəsilmiş ilana dönüb qışqırır: “Nə baxırsan üzümə, bilmirsənmi mən kiməm? Mən peyğəmbərin qılıncıyam!” Belə anlayıram ki, əgər Vaqif orada olsaydı ona cavab verərdi və deyərdi: “Yalan deyirsən, sən peyğəmbərin qılıncı ola bilməzsən. Bəlkə Şimir Zilcoşənin xəncərisən! Şimir imam Hüseyin başını bir dəfə kəsdi. Amma sən, imam Hüseyin yolunda can verdiyi haqqı gündə bir batil edib onun başını hər gün kəsirsən”. (Məsləkdən bir az çıxmağı idarə bağışlasın. Ürək yazır, qələm yazmır)

İkinci yaşılbaş sona neçə il bundan əqdəm Tiflisdə peyda olub, az qalmışdı sünnini-şieni bir-birinə qırdırsın. Gəncə yaşılbaş sonası həmçinin. Qarabağ yaşılbaş sonası babasının qəbrini Cıdır düzündə ocaq qayırib, özü də cadugərlik ilə Qarabağ xanımlarında istitaət qoymayıb. Təbrizdə xuliqanlıq edib boğazından asılardan nə deyim? Bakıda hürriyyəti-insan tərəfdarını təkfir edəndən nə deyim? Məşəddə adamları kötkləyib güc ilə pul alandan nə deyim? Təbriz yolunda müsafirlərin üstünə qarışqa tək tökülüb soyanlardan nə yazım? Yaxşı ki, Vaqif bu əyyamda yoxdur. Əslə yaşılbaş sona arzu etməzdi. Amma bir şey xəyalıma gəlir. Vaqif nə qədər arif olsa idi, yenə adı molla idi. Mollalara yaşılbaş sonaların dirisindən də olmaşa ölüsündən mənfəət deyir. Məsələn: on, on iki il bundan qabaq bir nəfər yaşılbaş sona Kərbəladan Qarabağa gəlib yekəqarın mollaının evində sakin olub bir qədər qalandan sonra vəfat edib, aparıb Mirzə Həsən qəbiristanında

dəfn ediblər. Bir nəfər çayçı kişi, ləqəbi “Yıxılqo” səbh gəlib and içib camaata xəbər veribdir ki, gecə yaşılbaş sonanın qəbrində çıraq yandığını öz gözü ilə görüb. Camaat bunu eşidən tək ağsaqqal, qırmızısaqqal, uzunsaqqal, gödəksaqqal və cəmi şəhərin övrətləri hamısı tökülürlər qəbrin üstünə ziyarətə. Yekəqarın molla görür ki, bu qəbir yaxşı mədaxil yoludur. Məlum edir ki, çünki yaşılbaş sona mənim evimdə ölübdür. Onun qəbrinin təəllüqü mənədir. İndi o qəbri haman “Yıxılqo” deyilən şəxsə icarəyə verib, ildə nə qədər pul alır. “Yıxılqo” da çayçılığı buraxıb gedib həmin qəbirdə mücavirlik edir. Yaşılbaş sonanın qəbri o gündən böyük bir ziyarətgah olub və başdaşında bu sözlər yazılıb:

Güşadə bad bələzzət həmişə in dərgah
Bəhəqqi dini məişət Həmid; Mədəli şah¹.

QİRAƏT

*“Zər ki, nə də rahi-Nataşa bürvəd
Bari-giranişt kəşidən bə cib”².*

Yayın isti günlərindən birinin günorta zamanı idi. Məşədi Qulam dükanda əyləşib nahara hazırlaşdı. Məcməini qabağına qoyub üstünə bir dənə çörək, yarım çetver pendir qoyub qarpızı kəsməyə məşğul idi. Qarpız kəsməkdə Məşədinin yədi-beyzası var idi.

Bilirəm, bu sözləri oxuyan sual edəcək:

- Məgər qarpız kəsmək də bir səliqə istər?

Əlbəttə istər; böyük səliqə istər. İnanmayan, Məşədi Qulamın dükanına buyurub tamaşa etsin. Sizi inandırırım ki, əgər Məşədi qarpız kəsdiyi kimi diqqətlə ticarət etsəydi, indi onun pulu əlli min deyildi, yüz əlli min idi. Əgər bu diq-

1. *Sultan Əbdülhəmidə və Məmmədəli şahə işarədir.*

2. *“Nataşanın yolunda qoyulmayan qızıl, cibdə gəzdirilən ağır yüküdür”.*

qəti namaza versəydi, yəqin cənnət vağzalında yetmiş min huri indidən onun gəlməyinə mintəzir olardı.

Bəli, Məşədi papağını və çuxasını mismardan asıb, başında araçqın, qolları çirməkli, bir əlində bıçaq, bir əlində qarpız, kəməli-ədəblə əyləşib qarpızı əlində dolandırdı. Qarpızın saplağı tərəfini dairə kəsib, sonra dörd bölüb yerə atdı. Qarıq parçalarının ikisi qara tərəfinə düşəndə Məşədi sevindiyyindən qarpızı və bıçağı yerə qoyub, iki şəhadət barmağını bir-birinə ilişdirib “oxay, yəqin barışacaq” deyib bərk şaqqılatdı.

Mən çox istərdim ki, mənim yazdıqlarımı oxuyanlar mənim özümə də bir az bələd olsunlar; ona görə özümü oxucularıma nişan vermək istəyirəm.

Cəmi oxucularına məlum olsun ki, mən indiyədək heç bir kəsin sirrini açmamışam. Hər kəs mənə xəlvət bir söz desə, yəqin etsin ki, o söz mənimlə qəbrə gedəcək. İnanın və etiqad edin ki, əgər İsgəndəri-Zülqərnəynin başını qırخان dəllək mən olaydım və onun buynuzlarını görədim, gedib quyuya da deməzdim və oradan da qamış bitib xalqa xəbər verməzdi.

Mən heç kəsə deməmişəm və qiyamətdə demərəm ki, Məşədi Qulamın arvadından başqa bir Nataşa adlı aşnası da var və Nataşa üç gün bundan qabaq məşədi ilə dava edib, onu evindən qovub. Səbəb də bu olub ki, Nataşa məşədidən brilyant üzük xahiş edib, məşədi də ona yaqut üzük gətirib.

Xəyal etməyin ki, məşədi bunu xəsislikdən edib. Xeyr. Məşədi Nataşanın yolunda canından da keçər. Məhz yaqutu brilyantdan gözəl hesab edib, alıb. Ancaq Nataşa yaqutdan əlavə bir brilyant üzük də almaq istəyib. Məşədiyə: “Ləin, xəsis! Sən məni istəmirsən!” deyib qovub.

Bu sirri əgər mən bir adama açıb desəm, dilim lal olsun və qiyamətdə Məşədi Qulamın yanına Hacı Molla Baba sifətində gəlim. Xülasə, Məşədi Qulam yenə qarpızı əlinə alıb iki tərəfdən kəsib yerə vurdu. Qarpız iki parça oldu. Bunu da deməliyəm ki, əgər qarpızın parçalarını tərəziyə qoyub çəkəydin, biri-birindən nə bir misqal ağır, nə də bir misqal yüngül

gələrdi. Bu da səliqənin nəticəsi idi.

Məşədi başını aşağı salıb qarpızın parçalarını bir-bir içəri ötürməkdə idi. Bir də başını qalxıb gördü, Nataşanın nökeri balaca rus uşağı, əlində kağız, qapıda durub. Məşədinin gözləri məşəldar pişiyin gözləri kimi şəfəq verdi; soruşdu:

- Nə var, bala? Xeyir ola?

- Nataşa kağız göndərib.

Uşaq kağızı məşədiyə verdi. Məşədi kağızı alıb açanda ətir qoxusu dükamı başına götürdü. Sonra uşağı içəri çağırıb kağızı ona verdi və dedi:

- Yavaşcadan oxu, qulaq asım.

Uşaq başladı oxumağa:

“Mənim əziz Maşaduşqam, o gün mən səni incitmişəm. Hərçənd təqsir sənin özündədir. Amma yenə peşiman olub, sənənlə barışmaq istəyirəm. Bu gecə səni gözləyəcəyəm. Əlbəttə gələrsən və əgər tapşıracağım üzüyü də gətirsən, sənənin qırxıq başından üç dəfə öpüş alacağam”.

Ətrafdan baxan olmasaydı, məşədi qalxıb dükamın ortasında bir “uzundərə” oynardı. Uşağın ovcuna bir dənə kök on şahılıq basıb dedi:

- Get degilən: “Xaraşo!”

Uşaq cəld dükandan çıxıb getdi. Məşədi təzədən nahara şüru etdi. Amma sevindiyyindən qarpızın parçaları boğazında qaldı. Axırda barmağını da qarpızla bir yerdə elə dişlədi ki, qanı axdı. Naharı qurtarıb keçdi dükamın dalına. Lüləyindən su töküb əlini yudu və silə-silə qayıtdı: çuxasını, papağını mismardan alıb geydi; çölə çıxdı və dükamın qapısını örtüb üz qoydu birbaş cavahirfiruş Manqasarın dükamına və gedərkən ahəstə zümməmə edib oxuyurdu:

“Pərişan türreyi-tərrar, gahi rast, gahi gec,
Tökülmüş qamətə oynar, gahi rast, gahi gec!”

Yolda məşədinin yadına düşdü ki, sübh üç girvənkə ət alıb və sifariş edibdir ki, əti abğuşt bişirib günorta uşaqlar suyuna çörək

doğrayıb yesinlər və ətini saxlayıb axşam döşəmə-plov bişirsinlər.

Məşədi öz-özünə dedi:

- Çox gözəl olardı ki, bir dənə də toyuq alıb göndərim çığırtma eləsinlər. Axşam plovla aparım Nataşanın qulluğunda ağız ləzzəti ilə yeyim.

Və yenə deyirdi:

- Allah kəssin müsəlmanın evini-əşiyini, dirliyini, səliqəsini! Gözəl xərəkləri ortalığa bir sifətdə çıxarırlar ki, adamın ürəyi ağzına gəlir. Qab çirkli, süfrə bir halətdə ki, itin üstünə atsan qudurub qaçar. Qasıqlar sınıq, iki ildən yuyulmamış əl dəsmalı... Tfu!.. Gedirsən Nataşanın evinə, süfrə qardan ağ, çəngəl-bıçağın şəfəqindən göz qamaşır. Guya indicə fabrikdən çıxıb. Ağ libaslı, ağ döşlüklü qulluqçu, gözəl səliqə ilə xörəyi ortalığa çıxardır. Nataşa özü paltarının ən lətifini geyib, gəlib əyləşir üstolun başında: əl patiska ağı, sifət ay parçası, tüklərinin qoxusundan adam bihuş olur... Di gəl, arvad ölmüş hər nə yarar paltarı var, geyir toya, hamama, yasa gedir. Evdə də adamın qabağında türkmən dilənçisi kimi dolanır. Üst-başından bozbaş iyi gəlir... Xülasə, hər kəsin rus aşnası yoxdur, canının rahatlığı yoxdur.

Məşədi xəyal dəryasına qərç, gedə-gedə bir də gördü ki, baron Manqasarın dükanının qabağındadır. Qapını açıb daxil oldu:

- Allah saxlasın!

- Allah saxlasın! Nə var, ay məşədi? Xeyir ola?

- Xeyir olmamış nə var? Lənət şərə! Bir dənə yaxşı brilyant üzük lazımdır.

- Tapılar, çox yaxşılıarı var. Məşədi, bu üzükləri almaqda deyəsən bir xeyir iş var?

- Nə eləyim, bizim oğlana istəyirik bir nişan kimi taxaq.

- Allah mübarək eləsin! Allah mübarək eləsin! Oğlun yaxşı oğlandır.

Manqasar qutudan neçə dənə üzük çıxarıb qoydu məşədinin qabağına. Məşədi bir dənəsini götürüb soruşdu:

- Bunun qiyməti neçədir?

- Səkkiz yüz manat.

Çox danışqdan sonra yeddi yüz əlli manata üzüyü alıb Manqasara əl verib, "salamat ol!" deyib dükandan çıxdı. Oradan gedib bir toyuq alıb hammal ilə göndərdi evə və sifariş etdi ki, çığırtma qayırınsınlar. Hammalı yola salıb qayıtdı dükanına.

Məşədi dükanında hərçi çalışdısa, qərarı gəlmədi. Gah əyləşirdi, gah qalxıb dükanda o baş-bu başa var-gəl edirdi. Tez-tez saata baxırdı. Saat zəhirmarın da əqrəblərini guya tutub saxlayan vardı. Axşam olmurdu ki, olmurdu.

İstədi dükan qonşusu ilə politika söhbəti bina qoysun. O da baş tutmadı. Axır dükanı bağlayıb getdi hamama. Hamamda kisə çəkdirib, qüsul eləyib, namaz qılıb, saqqalına həna yaxdırıb, yatdı. Bir azdan sonra oyanıb hənanı yudurdub, rəng yaxdırıb yenə yatdı. Axşam azanına bir saat qalmış Məşədi Qulam tərəvətlənmiş, hamamdan çıxıb yavaş-yavaş evə gəldi.

Arvad kişini mütəfəkkir görüb soruşdu:

- Ay kişi, nə olub belə fikirdəsən?

- Nə olacaq, başıma daş düşüb, əməyim, zəhmətlərim, ibadətətim hamısı zayə olub getdi. Kişi evi dağılmış fikir etməyib, nə eləsin? Bu gün Molla Sadıq gəlmişdi dükana. Deyir: "Məşədi, qiraətini bilirsənmi?" Dedim: "Xeyr, bilmirəm". Dedi: "Bəs bu yaşa çatıbsan, hələ qiraətini də bilmirsən, ay bədbəxt? Vay sənə halına! Sən də behişt arzusundasən? Əgər qulaqlarının dibini görsən, behiştə də görərsən. Xanəxərab, nə fikir edirsən? Canına yazığın gəlsin, cəhənnəmin odundan qorx". Deyir: "Qiraətsiz yüz il namaz qılsan, bir qara qəpiyə dəyməz, sənə ancaq boş yerə əyilib-qalxmaq qalacaq. İndi rəməzan yaxınlaşır. Axşamlar gəl bizim evdə qiraət öyrən! Bəlkə bu rəməzanı qayda ilə tövbə edib, namaz qılsan, günahın bağışlana". İndi əlacım yoxdur, arvad, gərək bu axşamdan başlayıb neçə gün gedim axundun evinə, qiraət öyrənməyə. Bir qab yaxşı plov çək, çığırtmanı da qoy yanına, faytonda aparım axundun qulluğuna, orada bahəm yeyib, qiraətə məşğul olaq.

Arvad plovu çəkib, bir padnosa qoyub və saçaqlı bir örtüyə büküb verdi məşədiyə. Məşədi isə plovu faytona qoyub,

birbaş çapdı Nataşanın mənzilinə.

Ürəyi atıla-atıla qapının zəngini basdı. Qulluqçu cəld qapını açdı.

- Barına doma?

- Doma!

Nataşa məşədinin səsini eşidib yüyürdü qapıya, əlindən tutub, çəkdi birbaş yatacaq otağına... Plovu da qulluqçu aparadı mətbəxə. Nataşanın məşədiyə ilk sualı bu oldu:

- Gətirdin?

- Gətirdim!

- Ver buraya!

Məşədi üzüyü cibindən çıxarıb təqdim elədi. Nataşa üzüyü görüb, şadlığından atılıb-düşüb, məşədini üç dəfə başından, neçə dəfə saqqalından öpüb, üç dənə öpüş də özü ona verdi.

Şamdan sonra məşədi əyləşmişdi divanın üstündə, Nataşa da uzanıb başını onun dizinin üstünə qoyub, ona qiraət öyrədirdi:

- Deyinən lyublyu!

Məşədi deyirdi:

- Loblu!

- Lyublyu!

- Loblu!

- Lyublyu!

- Loblu!

Hər nə qədər Nataşa səy edirdisə, məşədiyə “lyublyu” (yəni sevirəm) sözünü öyrədə bilmirdi.

* * *

Sübh məşədinin arvadı yatmışdı. Ayaq səsi eşidib gözlərini açdı, gördü məşədidir. Ayağı ayağına dolaşaraq bir para sözlər danışır, bir ucdan deyir:

- Vələzza... vələzza... vələzza...

Arvad qorxub güman etdi ki, kişinin başına hava gəlib, soruşdu:

- A kişi, nə danışırısan?

- Dinmə, arvad, vələzza... vələzza... vələzza...

- A kişi, sən allah, bircə de görüm, nə söyləyirsən?

- Arvad, qoymazsan qiraətimi öyrənirəm? Bu gecə sübhədək çalışmışam. “Əlhəmdü” surəsini tamam öyrənmişəm. İndi nə qədər eləyirəm, “vələzzalin” çıxmır... vələzza... vələzza...

- A kişi, bircə gəl yat, yuxunu alandan sonra öyrənərsən!

Arvad məşədini güclə soyundurub yıxdı yerə. Məşədi yerə giren kimi getdi yuxuya. Kişi yatandan sonra arvadın yadına düşdü ki, günortaya bişəsi xörəyi soruşmadı. Yavaşca gəldi ərinin yanına:

- Məşədi, məşədi!

- Hımm!...

- Günortaya nə bişəcək?

- Loblu... loblu...

- Nə deyirsən?

- Loblu... loblu...

Günorta zamanı məşədi yuxudan ayıldı. Soruşdu:

- Arvad, nə bişirmisən?

Cavab verdi:

- Lobyalı qovurma. Özündən soruşdum, dedin lobyalı!

Mən də lobyalı bişirdim.

- Hə, qoçağım arvad, yaxşı eləyibsən.

Məşədi lobyaya qovurmasını yeyib, dəstəmaz alıb, cümə günü olduğuna görə getdi məscidə, camaat namazına.

ŞƏBİH

*“Ey dad Şimr əlindən,
Fəryad Şimr əlindən!
Köpək götürdü qaçdı
Bir cad Şimr əlindən”.*

Məhərrəm ayının iyirmisi və ya iyirmi ikisi idi, xəyalımdan çıxıb. Oxucuların da əhvalına təfavüt eləməz... Nahardan sonra çıxıb özümü yelə verirdim. Xəstəxananın yanından bir

şəxs çıxdı. Üzü sarıqlı, qoltuqlarında iki çəlik, qarğa kimi hoppa-hoppa mənə tərəf gəlirdi. Yaxınlaşanda Ağayi Füzülzəkirini tanıdım ki, qabaq mənimlə aşna idi və neçə dəfə səyahətdə bizim üçün öz segahları ilə, şurları ilə, bayatı-qacarları ilə ləzzəti-ruhani veribdir.

- Ağa, olmasın azar, bu nə halətdir sizdə görürəm?

Cavab verib dedi:

- Ayaq üstündə dura bilmirəm. Keyfiyyətim uzundur. Məni öz mənzilinə apar, orada söhbət edərik.

Ağanı faytona mindirib gətirdim evə, dedim samavar hazır etsinlər. Özümüz keçdik otağa. Ağa buyurdu ki, samavar yaxşı şeydir, amma mümkün olsa idi bir az başqa boğaz isladan verəydin, bəd olmazdı. Ərz etdim ki, bitədarükəm, inşallah gələn dəfə düzələr.

Ağa papiros çıxarıb, yandırır, iki yanıqlı qullab vurandan sonra bir ah çəkib dedi:

- Evim yixildi. Bu il mədaxildən düşdüm, yaxşı qazancım olacaq idi, allah vermədi. Yəqin məsləhət belə imiş!

Dedim:

- Bunlar hamısı ötüşər, insana cansağlığı lazımdır. Yaxın əyləş, söhbətini başla!

Ağa özünü yaxına verib bir öskürdü, sonra başladı hekayəti:

- Ərz olsun sizin xidməti-şərifinizə, bu il bizim Ərdəbil şuluq olmağına binaən vaxtında özümü buraya yetirə bilmədim. Özünü məlumdur ki, mən də həmişə məhərrəm ayına bir ay qalmış Qafqaz məmləkətinə gəlirəm və vaxtında, oxumalı məscidləri müəyyən edirəm. Ona görə də allah mömin qardaşlara bərəkət versin, ildə beş-on şahı qulbeçələrimə çörək pulu aparıram. Bu il məhərrəm ayına ancaq on gün qalmış Badkubəyə varid oldum. Təkyələri bir-bir gəzib, gördüm hər yerdə mərsiyəxan tutulub. Getdim Gəncəyə, olmadı. İstədim İrəvana, Naxçıvan tərəfə gedim, məsləhət görmədilər; dedilər: “Gedərsən Molla Mahmud Çakərlə Şahtaxtılı oğlu o

qədər vururlar ki, bir belə də şişərsən”. Çox fikir edəndən sonra dedim: yenə Dəccalabad yaxşıdır. Oranın əhli həm mömindirlər, həm mərsiyəxana ehtiram edirlər. Gəldim çıxdım Dəccalabada.

Məscidlərə getdim, mərsiyəxan hazır, təkyələrə getdim, həmçinin. Axtarıb bizim Molla Nəbiqulunu tapdım ki, çoxdan Dəccalabadda müqimdir. Ərdəbildə arvadı ilə dalaşib, dörd uşağı ilə qoyub gəlib, Dəccalabadda iki arvad alıb. Biri iranlı, o biri həmin yerli. Yaxşı oğlandır, allah öz pənahında saxlasın; Dəccalabadda əmələyi-movtadan hesab olunur.

Çox danışdıqdan sonra Nəbiqulu məsləhət gördü ki, onunla birləşib Dəccalabadın meydanında şəbih çıxarda. Baxdım gördüm ki, bu da bəd deyil. On üç gün şəbih çıxartsaq, azından altı-yeddi yüz manat ələ gətirmək olar. Mən də razı oldum.

Molla Nəbiqulu məktəb uşaqlarından bir dəstə düzəltdi. Başladıq şəbihi: “Vəfati-Səkinə”, “Tiflani-Müslim”, “Ricəti-üsəra” və sair müsibətlərdən gətirirdik. Yığılan cəmiyyəti görsəydiniz, təəccüb edərdiniz ki, pul göydən yağış kimi yağdı. Bu minvalla məhərrəmin doqquzunu başa verdik.

Onuncu günü şəbihi şəhərin ətrafında, bir böyük kəndin yaxınlığında çıxarmağa başladıq ki, kənd əhalisi də feyziyab olsun.

O qədər camaat yığılmışdı ki, iynə atsaydın yerə düşməzdi. Molla Nəbiquluya dedim ki, bu dəfə sən Cəbrayıl şəbihi olacaqsan.

Bir uca ağacın baş budağına bir yeşiyi kəndirlə möhkəm bağlayıb Molla Nəbiqulunu əyləşdirdim yeşiyin içində və tapşırıdım ki, imam şəbihini şəhadətə yetirəndə ağacın başından uca səslə “qütiləl Hüseyn” deyib qışqırsan. Özüm də bir sarı qoyun dərisindən tikilmiş kürkü tərsinə geyib bir damın içində gizlənmişdim ki, “imamı” şəhadətə yetirəndən sonra gəlim meydana.

Şəbih başlandı. Əgər desəm qiyamət bərpa olmuşdu, ina-

nın. Nəinki camaat, yerlər, göylər, ağaclar... hamısı, deyə bilərəm, səs-səsə verib nəvayə gəlmişdilər... Damın içindən baxıram, gözlərimdən yaş sel kimi axır. Şühədə bir-bir gəlib şəhid oldular. Axır növbət yetişdi İmam Hüseyn şəbihinə. Bu şəbih əlində qılınc meydana girəndə camaata bir vəlvələ düşdü ki, dil nəql etməkdən acizdir. "İmam" şəbihi şəhadətə yəndə qulağımı verdim Nəbiquluya tərəf. Dedim: indi "qütiləl Hüseyn" səsi oradan gələndə camaatın yarısı bihuş olub özündən gedəcək.

Bir də eşitdim bir şey top kimi partladı, camaat bir-birinə qarışdı. Qorxub başımı damdan bir az eşiyə çıxartdım ki, görüm nə əhvalatdır.

Gördüm yeşiyin ipi qırılıb. Molla Nəbiqulu yeşiklə bərabər ağacdən uçub, düşüb Qasım otağının üstünə. Otaq əzilib, Molla Nəbiqulu "vay öldüm" deyib zarıyır. Camaat Molla Nəbiqulunu bir evə apardılar. Bir də eşitdim: bir ağsaqqal kişi qışqırır: "Atana lənət, ay imam təziyəsinə şuluqluq salan!"

Camaat sakit oldu. Hər kəs çəkildi öz yerinə. Növbət mənə yetişdi ki, damdan çıxıb dörd əl-ayağımın üstündə meydana gəlim. Damla meydanın arası bir əlli qədəm olardı. Damdan, əynimdə tərs kürk, heyvan sifətində çıxan kimi kəndin bir sürü itləri tökülüb üstümə başladılar məni dartışdırmağa. Axır neçə nəfər əliagaçlı gəlib məni itlərin ağzından qurtardılar və haraya gəlincə itlər məni bu gördüyünüz halətə saldılar. O vaxtdan xəstəxanada yatıram. Aldığım pulların çoxusu xərc olub. İndi allah bilir, nə vaxt sağalıb vətənə qayıdaçağam.

Ağa sözünü qurtardı. Qulaq asıb dedim:

- Türk məsəlidir: "Dost yolunda çovğun olar, qar olar".

Nə eybi var, imam yoludur; imam özü fəryadına yetər.

Ağa "allaha pənah" - deyib, çay içməyə başladı.

PİR

*"Qurban olum pir sana!
Nə yatıbsan, dursana!"*

Mirzə Cavad bərk yorulmuş, hıqqana-hıqqana qapıdan evinə daxil olub, əbasının altından bir yeşik çıxarıb qapının ağzına qoydu. Bir dəsmala da bağlı üç-dörd kitab pəncərənin taxtasının üstünə qoyub, özünü yıxdı ocağın qırağına. Arvad əlində toxuduğu corabı atıb, qalxdı ərinin başı altına bir mütəkkə qoydu. Mirzə başını mütəkkənin üstünə qoyub uzanmaqda olsun, biz də onun kim olduğunu nəql edək.

Mirzə Cavad küçə mirzəsi idi. Böyük şəhərlərdə, məsələn: Tiflisdə, Bakıda, İrəvanda, Gəncədə onları görmək mümkündür. Bunları ya məscid darvazasının altında, ya meydanlarda, ya məhz küçələrdə görürsünüz. Bir xırda palaz salıb, qabaqlarında bir yeşik və yeşiyin üstündə iki-üç kitab, bir qələmdən, neçə varaq kağız, əyləşib müştəriyə müntəzirdirlər.

Bu mirzələrin müştəriləri əksərən İran hambalları olar ki, gəlib vətənə kağız yazdırırlar. Şəhər əhalisindən də bunların yanlarına gəlib kağız yazdırırlar, istixarə etdirərlər, fala baxdırırlar, dua və cadu yazdırırlar... İrəvanda bir belə mirzənin hətta kəbin kəsdiyini görmüşəm.

Söz yoxdur ki, ticarətin mədaxilinin qədəri bağlıdır müştərinin az-çoxluğuna... Həmçinin bu mirzənin də mədaxili gündə bir abbası ilə bir manatın arasında dolanırdı.

Mirzə Cavad da bu mirzələrdən idi. Mirzə Cavadın bir oğlu var idi: iyirmi üç-iyirmi beş yaşında, adı Əhməd. Bu oğlan bilyard oyununu özünə peşə eləmişdi. Hər gün səhər gəlib gecə yarısı gəlirdi. Oğlan oyuna bir mərtəbədə aludə olmuşdu ki, gecə vaxtında da oyundan sayaqlardı. Elə görərdin deyir: "Rejotuzə sredino", "uqol desyatovo", "rəhmətlik oğlu, sən ki oyunçu deyilsən, odunçusan! Utanmırsan, mən tək hərifin qabağına çıxırsan?"... Bu növ hədyanatdan sübhədək danışmış, səhər durub çay içməmiş gedərdi.

Əhmədın, doğrudan da, özünə hərif deməkdə haqqı var idi; doğrudan da, bilyard oynamaqda məharət yetirmişdi və şəhərdə də oyunçular arasında şöhrət qazanmışdı. Əhməd çox pul udardı. Amma hamısını xərc edib evə bir qəpik gətirməzdi. Evin dolanacağı ancaq Mirzə Cavadın qələminə bağlı idi.

Arvad bir stəkan çay töküb mirzənin qabağına qoymuşdu. Birdən Əhməd daxil oldu. Gözlərinin altı göyərmiş, burnu qanamış, çuxasının bir qolu yox, paltar başdan-ayağa təbaşirə bulaşmış, xülasə, xubunca döyülməyin hər bir nişanəsi zahirdə.

Anası oğlunu bu sifətdə görüb soruşdu:

- A bala, bu nə kökdü düşübsən?

Mirzə Cavad arvadın səsinə geri dönüb oğlunun halətini görüb başladı söylənməyə:

- A mələm, ay xəsərəddünya vələxirə, bu nə sifətdir? Məgər başına peşə qəhətdir? Məgər allah buyuran peşələrin birisinin dalınca gedə bilməzsən? Heç utanmırsan ki, səni üçdə bir, beşdə bir bu günə salıb mənim üstümə göndərirlər? Bir boyuna bax, məndən utanmırsan, tay-tuşundan həya elə.

Xülasə, Mirzə Cavad o ki deməli idi, oğluna deyib, ürəyini boşaltdı. Sonra oğlu ağızını açıb atasının məzəmmətinin qabağında söylədi:

- Əlbəttə, adam ki kasıb oldu, onu döyərlər də, söyərər də. Adına divanə də deyərər. Mənim pulum olsa, bir beş qoçu da mən saxlaram. İnsafdır ki, Hacı Rəsulun oğlu kimi it məni döydürsün? Təqsir onda, amma döyülən mən! Sən allah, bir qulaq as! Şarı naznaçit eləyib uqola, şar gedib sredinaya düşür. Şarı götürüb deyir: "Elə mən sredinaya naznaçit eləmişdim". And içdim, şahid göstərdim, markyordan xəbər aldım, heç birinə qulaq asmayıb dedi: "Elə belədir ki, belədir". Axırda birçə dəfə dedim ki, qardaş, bu ağ yalanı nə üçün deyirsən? Elə onu dediyimi gördüm. Birdən üstümə bomba kimi partladı: "Adə, Prişkeviçin oğlu! Sən mənə yaman deyirsən?"

Cinim vurdu başıma, yaxasına əl atan kimi üstümə iki qo-

çu düşdü. Onlar üç, mən tək. Məni bu kökə saldılar. İndi mən bir dövlətli kişinin oğlu olsa idim, Hacı Rəsul oğlunun ağızı nə idi mənim yavığıma gələ bilə idi. Əgər qoçular olmaya idi, ona elə qapaz ilişdirərdim ki, gözləri axund fanarı kimi yanardı.

Atası xəbər aldı:

- Ay oğul, Poroşdoviç dedin, nə dedin, o nə sözdü?

- Nə bilim nə sözdü. Yaxşı söz olsa öz atasına deyər. Soruşdum, dedilər ki, bu təzə rus söyüşüdür. Mənim bu kökə düşməyimin səbəbi bax mənim bu ocaq qırağında uzanıb yatan atamdır.

Mirzə Cavad yerdən bir halətdə sıçradı ki, ev onun başına uçsa idi, belə cəld sıçramazdı. Üzünü oğlana tutub dedi:

- A gədə, a zındıq oğlu zındıq!.. Gündə bir dəfə səni it kimi döyəcəklər, təqsir məndə olacaq?

- Hə, gündə bir dəfə məni it kimi döyəcəklər, təqsir səndə olacaq. Həştad yaşın var, hanı sənın dövlətin? Tay-tuşlarının hərəsi bir kişi olub meydana çıxıblar. Sən elə yüz ildir, gözünü bir qələmdan ilə bir kitaba dikibsən. Heç ölürsənmi? Sənın üstündə Nağının oğlu Musa gəldi milyoner oldu. Arabacı Şəmsinin evinə Buxara əmiri qonaq gəlir. Hacı Zeynalabdin gündə iki şahıya çiyində pəlçiq daşıyırdı. İndi çiyinə nə pəlçiq tabağı əvəzinə yaranal poqonu taxır. Axır bunların hamısı sənın yoldaşlarıdır. Sən niyə özünə bir gün ağlamayıbsan? Hanı sənın də buruqların, zavodların, beşmərtəbə evlərin?

Kişi dedi:

- Ay balam! Məni basıb yeməyəcəksən ki? Onlara allah verib, mənə verməyib, davan var, get allah ilə elə. Dövlət ki, yerin deşiyindən çıxmaz.

Bu söz Əhmədi daha da hirsələndirdi:

- Bəs bu dediyim adamların dövlətləri göydənmi yağıb? Hamısının dövləti yerin deşiyindən çıxmayıb, haradan çıxıb? Şüurun ola idi, vaxtında xalq tutan yerlərdən bir beş desyatın

də sən tuta idin, indi də bir kişi ola idin.

Mirzə Cavad cavab verib dedi:

- Ay oğul, nə olar bu qoca atana elədiyən nəsihətdən bir az da özünə eləyəsən? Yer deşiyindən pul çıxartmaq asan işə, get sən də çıxart. Pul qazanmaq şüur, fərasət istər işə, səndə də olsun.

Bu söz Əhmədi tutdu; Əhməd bir dərin fikrə gedib, birdən guya yuxudan ayıldı.

- Yaxşı, ata, indi mən yer deşiyindən pul çıxardım, sən də tamaşa elə!

Bu sözü deyib, evdən çıxdı.

Mirzə Cavadın kənddə atasından qalma bir xırda bağı və içində də bir somiəsi var idi. İstilər düşəndə arvadını götürüb gedib orada payızadək qalardı. Amma oğlu şəhərdən əl çəkməyib gecə-gündüz vaxtını bilyardxanalarda keçirərdi.

Ata ilə oğul arasında yuxarıda zikr olunan söhbətdən bir-iki ay keçəndən sonra, Mirzə Cavad köçdü kəndə. Bu dəfə Əhməd də atası ilə getdi. Atası soruşdu:

- A bala, səndən çıxmayan iş. Nə oldu ki, sən də bağa gədirsən?

- Gedirəm yer deşiyindən pul çıxartmağa.

Atası gülüb bir söz demədi. Xülasə, yığışdılar bağa.

Bir gün Mirzə Cavad gördü ki, oğlu ətəyinin altında bir külüng götürüb evin bucağına atdı. Soruşdu:

- Bala, bunu nə eləyirsən?

Dedi:

- Bəs, gərək yer qazam ki, oradan pul çıxsın. Bu külüng ilə bağa quyu qazıb, içindən pul çıxardacağam.

Mirzə soruşdu:

- Bala, sənənin başın xarab olmuyubdur ki?

- Eliyəndə duyarsan.

Gecə camaat yatandan sonra Əhməd külüngü götürüb getdi bağa. Gün çıxana yaxın Mirzə Cavad dəstəmaz üçün həyə-tə çıxıb, gördü oğlu qapının qabağında beş arşın dərinliyində

bir quyu qazıb. Yaxına gedib gördü içəridə işləyir, dedi:

- Ay balam, nahaq yerə bu əziyyət nə lazımdır, niyə özünü incidirsən?

Cavab verdi:

- Kişi, danışma. Az qalıb pul çıxsın. Gecədən nə keçib?

- Az qalıb gün çıxsın.

- Bəs onda bu gecəlik kifayətdir. Qalanı da qalsın sabaha. Mirzə Cavad yəqin etdi ki, oğlunun başına hava gəlib. Halı xarab olub öz-özünə deyirdi:

- Pərvədigara! Varım-yoxum bircə oğlum var, o da divanə! Məsləhət sənindir, yarəbbi!

Bu minval ilə neçə gecə bir-birinin dalınca Əhməd camaat yatandan sonra gedib bağa sübhədək işləyib, gün çıxanda gəlib yatardı.

Neçə vaxt keçdi, günorta zamanı Mirzə Cavad şəhərdən gəldi kəndə (neçə gün idi getmişdi). Əhməd yeriyib atasının qolundan tutub, gətirdi qazıdığı quyunun yanına:

- Ata, görürsənmi?

- Görürəm, oğlum!

- Bu nədir?

- Nə olacaq, quyu!

- İndi buraya gəl! Bu əncir ağacının dibindəki deşiyi də görürsənmi?

- Görürəm, oğlum, nə olsun?

- Nə olsun? Ay fəqir kişi! O quyudan burayadək lağım vurmuşam... Yene başa düşürsən?

- Yox, oğul. Oxuduğum mənə qənim olsun əgər bir şey anlayıramsa. Nə olsun? Qapının ağzında bir quyu qazıb, yerin altı ilə bir lağım vurub gəlib çıxıbsan əncir ağacının dibinə. Burada bir deşik açıb aparıb o lağım bitişdiribsən.

- Nə olsun? Elə haman pul deşiyi budur. Get anamı buraya çağır, o başa düşər.

Mirzə Cavad başını bulaya-bulaya arvadını gətirdi. Əhməd anasının qolundan çəkib deşiyi göstərdi.

safdan, həyadan, vicdandan uzaq olsun ki, bədbəxt camaatın əvamlığından istifadə edib toyuq kimi gündə bir operetta yumurtlayıb, səhnəyə çıxarıb, xalqın başını qırxıb, qulağını kəsə". Operettanın məzmunu dərc olsa, ondan nəinki qarelər, hətta qələm və kağız da bəlkə qızarar. Ona görə onu yazmaqdan vaz keçib camaatımızdan rica edirik ki, əgər öz əhli və əyallarının ismətlərini gözləmək istəyirlərsə, bir də bu növ müzəxrəfata əyallarını göndərməsinlər. Birinci pərdədən sonra camaatın operettaya nifrəti aşkar oldu: başladılar teatrodan bir-bir çıxıb artistlərə fəhş verərək evlərinə getməyə; üçüncü pərdə başladığında teatronun yarısı boşalmışdı.

Operettanın özündən bədtər artistlərin oynamağı idi.

Baş rolu ifa edən Qudurğanov cənabları səhnədə etdiyi oyunbazlığı ilə özünün artistlikdən bilmərrə bixəbər bir bambılı olduğunu sübut etdi. Bu növ artistlərin yeri laqolar, şəbədəbazlar məclisidir. Nəinki müqəddəs olan teatro səhnəsi. Çox təəccübdür ki, "Sail" cəmiyyəti bu növ şəxslərə birinci artist adı qoyub ortalığa çıxardır.

Arvad rolunu ifa edən Suraxanski cənablarına bilmək lazımdır ki, adını artist, xüsusən opera artisti qoyan şəxs səhnədə oynamağı bacarmasa da, rolunu kökündən bilməsə də, gərək heç olmazsa, az-çox oxumaq bacarsın, bu cənab, görünür, elmi-musiqi nə olduğunu indiyədək eşitməyib. Əgər biz Suraxanskini tanımasaydıq, güman edərdik ki, o ya hamam dələyidir, ya dağğa şagirdi. Oxumağı da quyu dibindəki kənkən səsinə oxşayırdı. Qalan artistlər həmçinin rol bilməyib gözlərini sufliyorun budqasına dikmişdilər. O ki, xor... bənzəyirdi Cəmiyyəti-Xeyriyyənin iclası-ümumisinə. İki adam bir söz deməyib hər kəs kefi istədiyini oxuyurdu.

Üçüncü pərdənin axırını gözləyib teatrodan çıxdıq. Tamam yolu, bizim ilə çıxan adamların dilindən fəhşdən sivayı bir şey eşitmədik. Umudvarıq ki, bundan sonra hər bir şarlatan, adını musiqinəvis qoyub, camaatın alın təri ilə qazandığı pulların əllərindən alıb cibişdani-şərifə salmaya və Xərguşov

kimi cənablar gedib aşnabazlıqdan, dəlləklikdən, halvaçılıqdan... bir peşəyə məşğul olub camaatın yaxasını əldən qoyalar".

Mirzə Mahmud idarədən çıxıb gedərkən yolda Xərguşova rast gəldi.

- Salaməleyküm.

- Əleykəssalam.

- Mirzə, haraya belə sürətlə gedirsən?

- Gedirəm evə, nahara.

- Sən öləsən, yaxşı əlimə keçibsən. Buradan bir yerdə gedəcəyik düz restorana. Qabaqca neçə dəne vodka verəcəyəm. Dalınca ləzzətli bir nahar, hər ləvazımatı ilə! Dünənki teatro barəsində hələ ki bir şey yazmayıbsan?

- Bəli... xeyr... hələ bir şey yazmamışam, axşam yazacağam.

- Çox gözəl, damağın durular, daha şirin yazarsan. Düş qabağıma gedək!

Mirzə Mahmud Xərguşovla getdi restorana. Orada Xərguşov onu necə ki, lazımdır qonaq edib, araqdan; şərabdən layiqincə doyurub, bir üç manat da əlavə ovcuna basıb, çıxanda dedi:

- Mən ölüm, yaxşı-yaxşı yaz! Gərək bacardıqca tərif edəsən.

Mirzə Mahmud söz verdi ki, operettanı tərif etsin. Evinə yaxınlaşanda, gördü baş artist Qudurğanov mənzilinin qapısında durub: Mirzə Mahmudu görən kimi yeridi qabağa və dedi:

- Mən elə səni görmək istəyirdim. Operetta xüsusunda qəzetəyə bir şey veribsən ya yox?

Mirzə Mahmud bir az duruxdu:

- Sabah şənbədir, qəzetə çıxmayacaq. Tələsməyə ehtiyac yoxdur.

Qudurğanov Mirzə Mahmudun qolundan yapışıb dedi:

Mirzə Mahmud! Məni hər kəs tanımasa, sən yaxşı tanıyırsan. Mənə "Qudurğanov" deyərlər. Mən sənin gözünün qa-

bağında rejissor Çulquduzova ilə bir sillə tutuzdurdum ki, yarı saat ürəyi özünə gəlmədi. Məni yaxşı tanı! And olsun allaha, əgər mənim haqqımda artıq-əskik yazmış olasan, səni Çulquduzovdan pis halətə salaram. Əgər istəyirsən başın salamət olsun, mənə dolaşma!

Mirzə Mahmud vədə verdi ki, Qudurğanovu da bacardığı yerədək tərif etsin və bir növ onun əlindən qurtarıb gəldi mənzilinə; çarpayının üstə uzandı. Hər nə qədər cəhd elədi, gözünə yuxu gəlmədi. Bu halda gördü qapını döyürlər. Mirzə Mahmud başını qalxızib dedi:

- Kimsən, buyur!

Qapı açılıb, arvad rolları ifa edən Suraxanski daxil oldu:

- Salaməleyküm! Mirzə, deyəsən yatmışdın, səni narahat elədim.

- Yox-yox, yatmamışdım. Nahardan sonra bir qədər kəsəlet basmışdı, bir xırda uzandım. Buyur əyləş.

Suraxanski əyləşdi, soruşdu:

- Söylə görüm məni çox söyübsən ya az?

Mirzə cavab verdi ki, hələ bir şey yazmayıb. Bu gecə yazıb, səhər aparıb, idarəyə verəcək.

Suraxanski dedi:

- Mirzə Mahmud, sən qəzetdə məni söyəcəksən ya tərif edəcəksən, sənə işindir. Mən xatircəməm ki, sən məni söyə bilməyəcəksən... Çünki mən səsdə oxuyanı və mənim tək artisti indiyədək dünya yaratmayıb. Hər kəs xahiş edərsə buyursun oxuşağ. Elə, sənə özündən xəbər alıram: kimin hünəri var mənim kimi oynasın? Hansı məşhur xanəndə, Qaryağdı oğlundan başlamış, mənim kimi zəngülə vura bilər? Söz yox ki, yazanda insafi arada görəcəksən. Mən heç vaxt sənə demərəm ki, məni tərif et! Belə təvəqqe ancaq mənə əskiklik gətirib mənim şənime toxunar. Bura gəlməkdə mənim məramım başqa idi. Budur, bir ildir ki, məndən əlli manat əl borcu alırsan. Bilmək istərdim ki, o pulu nə vaxt verəcəksən. Pul çox lazım olduğuna görə gəlib səni narahat elədim. Təvəqqe

edirəm sabah düzəldib verəsən.

Mirzə Mahmud söz verdi ki, bir növ düzəldib versin. Suraxanski qalxıb əl verdi və dedi:

- Xudahafiz, Mirzə Mahmud, dübarə təvəqqe edirəm çalışıb düzəldəsən, çox lazımdır. Yoxsa istəməzdim. Xudahafiz; o ki qaldı operettdə, nə yazarsan özün bilərsən.

Suraxanski getdi. Mirzə Mahmud çox sevindi ki, sabah şənbədir, qəzetə çıxmıyacaq, tənqidi bir növ dəyişdirmək mümkündür. Suraxanskinin də sözünə gülüb dedi: "Sən öləsən, bir il də məndən pul istəməyəcəksən. Hər dəfə mənə işin düşəndə bu borc məsələsini ortalığa salırsan".

Bir yandan nahar və üç manat nəqd, bir yandan döyülmə qorxusu, bir yandan əlli manat borcun istənilməsi Mirzə Mahmudu tənqidi dəyişdirməyə məcbur etdi. Səhər tezdən idarəyə gəlib müəttibdən xəbər alıb bildi ki, hələ tənqid düzəlməyib. Köhnə yazdığını alıb, bir ayrı vərəqə kağız verib dedi:

- Bunu düz!

Yekşənbə günü "İftira" qəzetəsində operettdə xüsusunda belə bir tənqid çap olunmuşdu:

TEATR VƏ MUSİQİ

"Göbəyin ağ dələmə"

Keçən cümə axşamı ən gözəl bir tamaşaya nail olduq. Haman gecə "Sail" cəmiyyətinin opera artistləri tərəfindən bizim milli musiqinəvisimiz cənab Cibgir bəy Xərguşovun təzə qələmə aldığı üç pərdəli "Göbəyin ağ dələmə" adlı operettdə səhneyi-tamaşaya qoyulmuşdu.

Operettanın məzmununu yazmaqdan vaz keçib, hər bir görməyənin bu gözəl operettanı hökmən gedib görməyi tövsiyə edirik:

"Şənindən key büvəd manəndi didən!"

---

1. Eşitmək hara, görmək hara!

Bunu deyə bilərik ki, operettaya tamaşa etdikcə milli teatromuzun, musiqimizin tərəqqisini gün kimi aydın görüb ürəkdən şad olurduq. Yaşasın milli opera! Yaşasın milli musiqinəvisimiz cənab Xərguşov!

Operettanı daha da gözəlləndirən artistlərin kəməli-həvəs və məharət ilə oynamaqları idi. Camaatın operettadan məmnuniyyəti bir payədə idi ki, əgər artistlər haman operettanı haman gecə təkrar edəydilər, yəqin hamı əyləşib yenidən məsriyyətlə dinlərdilər.

Artistlərdən camaatın diqqətini cəlb edən söz yox ki, səhnəmizin zinəti və fəxri olan Qudurğanov cənabları idi. Artistin hər bir hərəkəti camaat tərəfindən ciddi alqışlanırdı. Elə ki üzünü məşuqəsinə tutub bu sözləri oxudu:

“Göbəyin ağ dələmə,
Görmüşəm, düymələmə!
Di qoy, di qoy,
Di qoy, məni yar öldürsün;
Gözləri xumar öldürsün,
İxtiyarı var, öldürsün!..”

Teatroya bir gurultu düşdü ki, az qaldı divarlar uçub tökülsün. Camaatdan baqqal Kərim, çaqqal Rəhim, saqqal Səlim o qədər əl vurdular ki, axırda hər üçünün ürəyi gedib yıxıldılar, onları faytona qoyub evlərinə apardılar.

Biz indiyədək səhnələrdə çox operalar və operettalar görmüşük və məşhur artistlərə qulaq asmışıq. Amma ürəkdən deyə bilərik ki, rolları ifa edən Suraxanski cənablarının səsi tək səs heç bir səhnədə, hətta rus səhnəsində də eşitməmişik. Bu artistin oxumağı oynamağından və oynamağı oxumağından qalmaz idi.

Teatrodan çıxıb evə qayıdan vaxt camaatdan bu sözləri eşidirdik: “Aya, Qudurğanovsuz və Suraxanskisiz teatroya getməkdə bir ləzzət olarmı?” Həqiqət bu iki vücut teatromuzun zinətləridir. Qalan artistlər hamısı bəqədri-məqdur rolla-

rını keçirdilər. Xor həmçinin layiqi-təhsin idi.

Tənqidi tamam edib “Sail” cəmiyyətindən bu növ operetaların tez-tez səhnəyə qoyulmasını gözləyirik və Xərguşov cənablarından da bundan gözəl təsnifat yazıb səhnəmizi müzəyyən etməsini ümid edirik.

ACINDAN TƏBİB

Şuşa və İrəvan arasında düşən bir qəzaya Zəngəzur qəzası deyirlər. Bu qəzanın çox yerləri dağlıq və əhalisi də kürdlərdir. Əhalinin peşəsi qaramal saxlayıb, yağ, pendir satıb onunla güzəran etməkdir. İlin səkkiz ayını Zəngəzur yollarını qar basar, tərəddüdlər kəsilər. Ancaq dörd ay yolların şənlik olar. Aran tərəkəmələri qoyunlarını oraya, yaylağa apararlar. Alışverişçilər dəstə-dəstə gedib kürdlərdən yağ, motal, yun... alıb, satış üçün Qarabağa gətirərlər. Kürdlər həmçinin gəlib şəhərdən özləri üçün qış tədarükü apararlar.

Kürdlər dünyadan uzaq bir yerdə yaşadıklarından pula qiymət qoymazlar və pulun hesabını da bilməzlər. Xüsusən arvadları.

Yağı, pendiri dəyər-dəyməzinə, cürbəcür arşın malına, sabuna, güzgüyə, saqqıza... və habelə şeylərə dəyişərlər... Odur ki, oraya yağ, pendir almağa gedən bir atı güzgü, üskük, ucuz üzük, saqqız və sair bu ənvə şeyləri ilə yükləyib yola düşər və qayıdan vaxtı bir at yükü lətif, kəhrəba kimi yağ gətirər. Bu sətirləri tacirlərimizin ittiları üçün yazıb keçirəm mətləbə.

Bir gün may ayının ortalarında iki yoldaş - mən və Kərbəlayi Məhəmməd yağ almaq niyyəti ilə bir qədər çərçi malı götürüb Zəngəzur tərəfə rəvan olduq. Turşsu adlanan bir yerə çatdıqda aclıq bizə əl verdi. O yan-bu yana baxıb bir ev qaraltısı da olsun görmədik. “Pənah pərvədigara” deyib bir qədər də yol getdik. Zarıslı kəndinə çatanda gördük kəndin ətrafında tərəkəmə köçü düşüb. Köç tərəfə yerləş edib bir az çörəkdən, süddən istədik. Alaçıqın qabağında istirahət ilə

uzanmış bir oğlan başını qalxızıb dedi:

- Atam, keçin gedin! Heç zadımız yoxdur. Sizin kimi çərçinin gündə mini gəlib köçün yanından ötür. Hər birisinə bir kasa süd versək, gərək özümüz ac qalaq.

Bu halda bir qoca kişi əllərini o yan-bu yana sürərək alaçıqdan çıxdı. Baxdım ki, kişinin gözləri kordur. Söhbəti dəyişib soruşdum:

- Əmi, çoxdanmı gözlərin tutulub?

- Bala, iki aydan bir az artıq olar!

Məlumdur, çıpaq tədbirli olar, xüsusən ki, qamında tərs toy çalına. Kərbəlayi Məhəmmədi səslədim:

- Kərbəlayi Məhəmməd, sən həkimliyini burada işlətməyib harada işlədəcəksən? Bir gəl əminin gözlərinə bax.

Kərbəlayi Məhəmməd atdan düşüb qocanın müqabilində əyləşdi və mahir təbib kimi onun gözlərinə baxmağa başladı.

Cavan oğlan yerindən cəld sıçrayıb üzünü Kərbəlayi Məhəmmədə tutub dedi:

- Ay sənin başına dönüm, sən həkimsən?

Kərbəlayi Məhəmməddən qabaq mən cavab verdim:

- Bəli, çox adlı göz həkimidir. Belə həkim nəinki Firəngistanda, İranda da tapılmaz.

Oğlan kəmetinalığından dolayı bizdən üzr istəyib getdi alaçığa. Sonra alaçıqdan bir nəfər üzü örtülü gəlin çıxıb alaçığın yaxınlığında ocaq qalayıb su ilə dolu qara aftafanı qoydu ocağa. Məlum oldu ki, bizim üçün çay tədarükü görülür.

Həkim gəldiyini eşidib köç əhli tamam bizim başımıza cəm oldu. Kərbəlayi Məhəmməd diqqətlə qocanın gözlərinə baxıb dedi:

- İnşallah, tezlik ilə gözləri açılar; amma gərək bir qədər qara qoyun quyruğu olsun.

Cavan oğlan çobanı çağıraraq buyurdu: bir qara erkək kəsin. Çoban getdi. Kərbəlayi Məhəmməd mənə dedi:

- Sən də get mən dediyim nəbatatdan cəm et gətir!

- Buyur!

- Get gətir: bir qədər gıyahi-mahi, bir qədər bərgi-dirəxtani səbz, bir az türünci-qərgəb.

- Baş üstə, - deyib yüyürdüm səhraya və əlimə düşən ələfiyyatdan bir dəstə yığıb gətirdim. Kərbəlayi Məhəmməd mənə bir həvəng verib, buyurdu ki, ələfiyyatı bir parça quyruqla həll döyüm və bir qədər də xurcundan saqqız çıxarıb atdı həvəngin içinə.

Əşya dürüst əziləndən sonra Kərbəlayi Məhəmməd onu bir parça bez üstə yaxıb yapışdırdı qocanın başına və tapşırırdı ki, gözləri açılınca zamata əl vurmasınlar.

Qabaqca bizə çay verdilər. Üstündən qara qoyunun kababından doyunca yeyib bir şaqqa ət də yol azuqəsi götürüb atlara dəydik.

Yol uzununu Kərbəlayi Məhəmmədin həkimliyindən və mənim qoçaqlığımdan danışib güldürdük.

* * *

Bu fəqərədən iki ay yarım keçdi. Kürdlərlə alış-verişimizi qurtarıb qayıdırdıq.

Yolumuz yenə haman yerdən düşdü. Yaxınlaşanda evin kənarında bir sürü qoyun və qoyunların yanında bir qoca kişi əli ağaclı durmuş gördük. Bu qoca biz müalicə etdiyimizə çox bənzəyirdi. Amma gözləri açıq idi. Qocanın gözlərinin açılmağına çox təəccüb etdik. Kərbəlayi Məhəmməd atını irəli sürüb dedi:

- Əmi, salaməleyküm! Şükür olsun allaha, gözlərin açılıbdır.

Kişi başını qalxızdı:

- Oğul, kimsən?

- Mən sənin gözlərinə müalicə eləyən həkiməm.

Elə bil dünyanı qocaya verdilər:

- Atam sənə qurban, ay həkim, anam sənə qurban, ay həkim! Nə yaxşı mənim əlimə düşdün. Mən gecə-gündüz arzu edirdim ki, yolun bir də buraya düşə idi, xəcalətindən çıxar

idim. Buyurun gedək evə!

Kərbəlayi Məhəmməd istədi getməsin. Qoca əl çəkməyib bizi apardı evinə və layiqincə qonaq elədi. Bir kök qoyun bağışladı və o gecə də evində qonaq saxladı.

Axşam camaat başımıza cəm oldu. Hər kəs bir növ ilə Kərbəlayi Məhəmmədin həkimliyini tərif eləyirdi. Kərbəlayi də özünü çəkib əyləşib, İranda padşahın anasının gözlərinə müalicə etdiyindən danışdı. Mən də onun danışdıqlarını təsdiq edirdim. Çox söhbətdən sonra qocanın oğlu dedi:

- Həkim, allah sənin atana rəhmət eləsin, səni bu camaata çox görməsin! Sən ki, mənim atamın gözlərini sağaltdın. Amma bircə dərdimiz var. Atamın başına yapışdırdığın zamat qopmur. Necə eləyək?

Kişinin papağını götürəndə gördük saqqız layiqincə suvanıb başına və tükləri bezi deşib bir-bir çölə çıxıblar. Kərbəlayi isti su istəyib zamatı islatdı. Saqqız isti suda əriyib daha möhkəm yapışdı. Gördük ki, heç əlac yoxdur. Bez kişinin başından qopmayacaq. Kərbəlayi dedi:

- Bu dərmanın başında qalmağının əziyyəti yoxdur. Bir müddət qalar, sonra özü qopub düşəcək.

Hamıdan "allah atanıza rəhmət eləsin" eşidib atlarımızı minib yola düşdük.

MÜNDƏRİCAT

Müqəddimə əvəzinə.....	3
Mütrüb dəftəri.....	4
Şikayət.....	6
Dəccalabad.....	8
Yaşılbaş sona	11
Qiraət.....	13
Şəbih.....	19
Pir.....	23
Tənqid.....	29
Acından təbib.....	35

Direktor: O. Hüseynov
Redaktor: F. Şirinova
Bədii redaktor və rəssam:
R. Məmmədova
Dizayner: A. Sadıqov

Yığılmağa verilmiş 31.08.2001. Çapa imzalanmış 19.11.2001.
Kağız formatı 60x84 1/16. Ofset çapı. Fiziki ç. v. 2,5. Şerti ç. v. 2,32.
Tirajı 1500. Sifariş 28. Qiyməti müqavilə ilə.
Kitab "Turan" nəşrlər evində hazırlanıb çap edilmişdir. Bakı, Şərifzadə küç. 3.
Lisenzia № 022066.
Kitabın topdan satışı ilə bağlı aşağıdakı telefonlara müraciət edə bilərsiniz:
32-11-48 /39-89-79/

